

GEOGRAFI I BERGEN

Serie A: Meddelelser fra Institutt for geografi - Bergen

Nr. 237 - 2000

Knut Bjørn Lindkvist

Department of Geography, University of
Bergen,
Breiviksveien 40, N-5045 Bergen, Norway.
Tel.: + 47 55 95 96 57
Fax: + 47 55 95 93 93
E-mail: knut.lindkvist@nhh.no

Arnt Fløysand

Department of Geography, University of
Bergen,
Breiviksveien 40, N-5045 Bergen, Norway.
Tel.: + 47 55 95 96 53
Fax: + 47 55 95 93 93
E-mail: arnt.fløysand@nhh.no

Eksternt eid næringsliv og regional utvikling i Nordkapp

Abstract:

I denne artikkelen diskuterer vi nye strategier for regional vekst i geografiske utkantområder. Både hindringer for vekst, og de lokale forutsetningene for vekst danner hovedgrunnlaget for forskningsproblemet som stilles. Hvilke muligheter har utkantområder til å utvikle sitt eget vekstpotensiale? Problemstillingen bygger på antakelsen at lokale områder *bør*, helst *må ha* forutsetninger lokalt for såkalt egenbasert eller *sjølgrodd vekst*. Nordkapp kommune brukes som case der vi diskuterer kommunens forutsetninger for å få til en vekst som 'gror' fram av egne materielle, mentale og arbeidskraftmessige betingelser i en kontekst der næringslivet domineres av eksternt eierskap.

Artikkelen er også publisert i:

Lindkvist K B & Fløysand A (eds) (2000) *Nordkapp kommune-næringsliv og regional utvikling*, Fagrapport fra et feltkurs i Nordkapp kommune i Finnmark, våren 1999, Rapport 3/2000 (Kystnæringscenteret, Honningsvåg).

EKSTERNT EID NÆRINGS LIV OG REGIONAL UTVIKLING I NORDKAPP.

INNLEDNING

De siste tiårene har nye strategier for regional vekst i geografiske utkantområder fått større oppslutning (Morgan 1997, Isaksen 1998, Hansen & Selstad 1999). Hvordan skal utkantkommuner kunne møte behovet for regional utvikling når man ser de problemene de møter? Både fra regionalpolitikere og i vitenskapelige arbeider er kommet overbevisende signaler om at en utvikling, basert på egne ressurser og muligheter (heretter kalt egenbasert utvikling), er en nødvendig strategi for å omstille og utvikle næringslivet i utkantkommuner (jfr. bl.a. Hansen & Selstad 1999), så utfordrende og vanskelig det enn kan høres ut. Svake kommuner er de som minst kan hjelpe seg selv, samtidig som de nettopp forventes å gjøre det. De er heller ikke alene om få slike forventninger rettet mot seg. De rikere regionene og kommunene i sentrale strøk møter det samme presset. Noen sentrumsregioner kan oppleve tendenser til stagnasjon hvis de ikke kan følge opp hva andre sentra gjør. Enhver må klare seg selv som best han kan. I framtiden vil konkurransen mellom regioner bli like hard som mellom bedrifter, skrev Storper og Walker (op.cit.) i 1989. Framtiden er nå, og resultatet kan bli nedslående for de mest perifere regioner. Hvilke regioner har i slike tider vekstbetingelser og forutsetninger for å delta i denne konkurransen? Alle kan ikke delta? Kan perifere kommuner i Norge, som kystkommunene i Finnmark, delta? Når man ser nærmere på for eksempel finnmarkskysten i allminnelighet og spesielt på kommuner som Nordkapp, har de tilsynelatende noen forutsetninger for å overleve som blivende steder for innbyggerne. Fisken som fiskeindustrien i Norge for en stor del baserer seg på, og som er Norges mest lovende framtidsnæring, finnes rett utenfor finnmarkskysten. En kystkommune i Finnmark som for eksempel Nordkapp er dessuten et internasjonalt turistmål som bidrar til å gi kommunens innbyggere nye inntekter og et mer allsidig næringsliv.

De fleste kystkommunene i Finnmark har likevel fått svekket sitt befolkningsgrunnlag betydelig siden 1970 (Lindkvist 1986, Hansen 1998). Også næringslivet i Finnmarks kystkommuner har langsomt forvitret. Nordkapp er en av disse kystkommunene som alle prøver å forandre denne negative utviklingen. Nordkapp kommune ønsker i

utgangspunktet å omstille sitt næringsliv (Næringsplanen for Nordkapp 1999) slik at det både skal bli mer robust med flere foretak og arbeidstilbud, og ved at bedriftene tilvirker produkter de kan selge til konkurransedyktige priser på internasjonale og nasjonale markeder. Samtidig er kommunen bevisst sin identitet som fiskerikommune og turistkommune. Denne identiteten er ikke overraskende ut fra historie og lokalisering ved Barentshavet og med Nordkapp både som navnegiver til kommunen og som internasjonalt trekkplaster i turistsammenheng. Satsingen på nye tiltak i kommunene tar derfor utgangspunkt i fiskeriene og reiselivsnæringen. Likevel henger befolkningsutviklingen både i kyst-Finnmark og i Nordkapp som en mørk sky over både politikere og befolkning. Hvor kan en ny start begynne?

Våren 1999 gjennomførte 12 studenter ved Institutt for geografi ved Universitetet i Bergen et feltkurs for å undersøke de forutsetninger Nordkapp kommune har til å snu en negativ befolkningsutvikling og næringsutvikling om til en positiv regional utvikling. I samarbeid med Nordkapp kommune ble det utført syv mindre prosjekter, særlig om fiskerinæringens og turistmens betydning og deres muligheter for å bidra til ny næringsutvikling, omstilling i det lokale næringslivet og befolkningsendring. Studentene tok også for seg utviklingen av akvakulturnæringen og fokuserte spesielt på kompetanseutviklingen i diskusjonen om opprettelsen av en næringspark i Nordkapp. Disse analysene kan leses i denne rapporten.

Både hindringer for vekst, og de lokale forutsetningene for vekst danner hovedgrunnlaget for forskningsproblemet som stilles. Hvilke muligheter har en kommune som Nordkapp til å utvikle sitt eget vekstpotensiale, når man er bevisst hindringene? Utgangspunktet for denne problemstillingen er teoretisk og normativt, og bygger på antakelsen at lokale områder *bør*, helst *må de ha* forutsetninger lokalt for såkalt egenbasert eller *sjølgrodd vekst* (Hansen & Selstad 1999). Dette innledende notatet skal diskutere Nordkapps forutsetninger for å få til en vekst som 'gror' fram av egne materielle, mentale og arbeidskraftmessige betingelser. Notatet konsentrerer oppmerksomheten om et spesifikt forhold som kom til å prege studentenes arbeider mer enn de opprinnelig hadde planlagt, nemlig den betydningen som et næringsliv med eksterne eiere har for den lokale utviklingen.

REGIONAL UTVIKLING, STRATEGIER

Arbeidet for regional utvikling i Norge har i hovedsak fulgt noen hovedstrategier, som kan kategoriseres i to hovedgrupper (Isaksen 1995). Den første gruppen av utviklingsstrategiene består av **Geografisk omfordeling av investeringer** og omfatter *akkvisisjonsstrategier* og *vekstsenterstrategier*. Av disse omfordelingsstrategiene er **akkvisisjonsstrategien** blitt fulgt i årene etter krigen og fram til midt på 1970-tallet. Fra midten av 1960-årene voks også **vekstsenterstrategien** fram, og ble indirekte anbefalt som en fortsatt gangbar vekststrategi for norske utkanter i St.meld. 33 (1992-93) (By og land - Hand i hand). Disse to strategiene var preget av forsøk på geografisk omfordeling av investeringer, enten over alt (akkvisisjonsstrategien) eller mer konsentrert (vekstsenterstrategien) (Isaksen 1995). Andre benevnelser på disse strategiene har vært "top-down" strategier fordi regional vekst ofte søkes iverksatt gjennom politiske og økonomiske impulser utenfra (Simon 1990). Svakeststilte geografiske områder, som for eksempel Finnmark, skulle forfordes gjennom en form for positiv diskriminering med investeringer bl.a. i infrastruktur og produksjonsanlegg. FINOTRO (Finnmark og Nord-Troms Fiskeindustri AS) ble opprettet av Den norske staten etter den siste krigen i Europa. Selskapet skulle bidra til industrialiseringen av Nord-Norge gjennom produksjon av frossen fiskefilet og hadde hovedkontor i Honningsvåg og filialer rundt om på kysten fra Nord-Troms til Vardø.

Akkvisisjon og konkurranse om arbeidsplasser og etablering av bedrifter utenfra forutsetter at bedrifter som søkes 'kapret' har et betydelig vekstpotensiale i seg som kan føre til økning av sysselsetting og investering i nye produksjonsanlegg. Så snart denne forutsetningen faller bort, svikter noe av grunnlaget for å bruke akkvisisjon og vekstsentre som strategier for regional vekst.

Den andre hovedgruppen av vekststrategier går under betegnelsen **Egenbasert utvikling** og består av strategier for *lokal ressursmobilisering* og tiltak for å mobilisere lokale aktørers ressurser gjennom såkalte *småbedrifts- og nettverksstrategier*. I perioder med sviktende eksterne vekstimpulser forutsetter disse to vekststrategiene for regional utvikling at veksten **skapes lokalt**, dvs som **egenbasert utvikling** (Isaksen 1995). Den egenbaserte utviklingen forutsetter at man lokalt er i stand til å få til en *lokal ressursmobilisering* basert på lokale tiltak og lokale

entreprenører. Denne strategien voks fram mot slutten av 1970-årene i Norden og tok sikte på å utvikle nye arbeidsplasser med utgangspunkt i lokale materielle strukturer som lokale råvarer, lokal infrastruktur og lokal foretaksstruktur. I Nordkapp ble bl.a. Tiltaksprosjektet for Nordkapp kommune, Fiskarfagskolen og lokalt næringsliv iverksatt for å skape lokale utviklingsprosesser. Målet var å overføre kompetanse fra eksterne til lokale aktører, og deretter håpe at nye ideer og kunnskaper ville slå rot og resultere i nye tiltak. Prosjektet førte til opprettelsen av Kystnæringscenteret. Også utvikling av lokale nettverk og forsterket entreprenøraktivitet ble ansett som viktig for Tiltaksprosjektet og for liknende tiltak (Johannisson & Spilling 1986). Problemene som ofte ikke løses gjennom disse strategiene består i å endre folks vaner, tanker og handlingstilbøyeligheter (habitus) (Spilling 1991). Hvis man er vant til at myndigheter har ansvaret for å sende tiltak inn i lokalsamfunnet, kreves en ny mentalitet blant mange lokale aktører for å skape sjøl og bli entreprenører.

Den siste utviklingsstrategien som har vokst fram som en strategi for **Egenbasert utvikling** så enda mer eksplisitt på utvikling av *nettverk for småbedrifter* som kunne spesialisere seg på deler av produksjonskjeden, innenfor selve produksjonsprosessen. Mens den lokale ressursmobiliseringen var ment som en regional utviklingsstrategi over alt, var nettverksstrategien ment å konsentreres om steder med de tilstedeværende (kontingente) forutsetningene for etablering av foretak som samarbeidet i nettverk.

De fire strategiene framstilles av Isaksen (1995,24) slik det framgår av figur 1.

	Satsing over alt	Konsentrert satsing
Geografisk omfordeling av investeringer	I. Akkvisisjon	II. Vekstsenter-strategi
Egenbasert utvikling	III.Lokal ressurs-mobilisering	IV.Småbedrifts- og nettverksstrategi

Figur 1: Hovedtyper av strategier i regionalt utviklingsarbeid (etter Isaksen 1995, 24).

De lokale samfunnene må være i besittelse av egne ressurser og aktørene her må ha vilje og evne til å ta dem i bruk hvis hovedtanken som ligger bak strategien for **Egenbasert utvikling** skal ha noe for seg. Forutsetningen om deltakelse betyr at relevante og lokale aktører deltar i nettverk sammen med andre. Disse to kravene om

ressurser og deltakelse forutsetter at utkantsamfunnene har en legitim rett til å bruke ressursene, at de har disposisjonsrett over dem eller eiendomsrett til ressursene. Rett til å ta i bruk lokale ressurser vil da kunne være en nødvendig forutsetning for egenbasert næringsutvikling, men tilstrekkelig er den ikke. Ikke minst vilje og evne blant de økonomiske aktørene eller bedriftene til å ta disse lokale ressursene i bruk sammen med andre, er likestilte forutsetninger som eiendomsrett og må også være til stede. Økonomiske aktører i lokalsamfunnet må være i stand til å utvikle og omstille det næringslivet de deltar i og effektivisere bruken av produksjonsfaktorer etter behov.

Nordkapp kommune gir en god anledning til å analysere disse to vekstforutsetningene (eierrettighetene og evnen og viljen til omstilling). Regionen preges av et næringsliv som for en stor del har sine eiere utenfor Finnmark (et fremmed eid næringslivet), men lokale vekstbetingelser vokser fram ettersom lokale aktører lærer å ta i bruk ressurser som fortsatt er tilgjengelige. Mens aktører med røtter i lokalsamfunnet bestyrer andres bedrifter bygger de langsomt opp ny kompetanse og ferdigheter som kan omsettes til ny sosial og økonomisk kapital som selv eksterne samarbeidspartnere må ta hensyn til. Det fremmed eide næringslivet setter sitt sterke preg på tiltak lokalt, studentenes arbeider dokumenterer disse effektene.

FLEKSIBILITET ER ALFA OG OMEGA

Den grunnleggende motivasjonen blant økonomiske aktører for økonomisk og geografisk restrukturering eller omstilling er deres søken etter økonomiske tilpasninger som gir dem frihet til å kombinere produksjonsfaktorene på en måte som styrker deres konkurranseposisjon (Porter 1987, Knox & Agnew 1998). Færrest mulige bindinger til sted, arbeidskraft og produksjonsprosesser kan i utgangspunktet være å foretrekke framfor stive og varige relasjoner og strukturer som innsnevrer friheten til å manøvrere. Foretakene kan sette bort delproduksjon til eksterne virksomheter og etablere geografisk arbeidsdeling for å få til fleksible produksjonsstrukturer. Fordeler ved hvert sted (for eksempel god tilgang på faglært arbeidskraft eller råvarer) kan da utnyttes. En annen form for fleksibilitet er knyttet til en friere måte å organisere arbeidsoppgavene i bedriften på. Bedriften kan skifte mellom flere typer av produksjoner eller bruke arbeidskraften fleksibelt.

To hovedgrupper av teknologier har gjort større desentralisering og fleksibel oppdeling og organisering av virksomhetene mulig (Knox & Agnew 1998). Disse teknologiene er sirkulasjonsteknologiene som er viktig for den geografiske fleksibiliteten og som gjør transporten av varer lettere, raskere og relativt billigere, og som sikrer kommunikasjonen mellom aktørene. Dermed kan markeder nås som tidligere lå langt borte. Markedet utvides, men konkurransen blir hardere. det blir flere muligheter, men også vanskeligere hverdag for bedrifter som ikke lenger kan bruke avstand for å beskytte virksomheten mot konkurranse. Den andre hovedtypen av teknologier som har økt foretakenes muligheter til å bli funksjonelt fleksible er de teknologiene som anvendes i produksjonen.

Parallelt med flere muligheter til å sende varer og informasjon over lange avstander, er friksjonene blitt redusert som kunne forstyrret bruken av sirkulasjons- og produksjonsteknologiene. Større muligheter ved hjelp av nye teknologier til å kjøpe og selge billigere på nye steder er fulgt opp av de offentlige myndighetene med nye typer av reguleringer. Både tollreduksjoner gjennom WTO (World Trade Organization) og nedbygging av tollsatsene mellom deltakerlandene innenfor handelsblokkene åpner for at aktører i et land nå kan sende varer til markeder i et annet land på en langt friere måte enn tidligere. Innenfor de avtalene som inngås kan det i markedene ikke diskrimineres mot eksterne bedrifter som vil etablere seg eller bare selge sine varer der.

Denne teknologiske utvikling og liberalisering av adgangen til markedene har krevd at landene lot sine egne bedrifter få ta del i den økende internasjonale aktiviteten. Fri markeder og grensesprengende teknologier nødvendiggjør også at produksjonsbedrifter både i produsentland og kjøperland settes i stand til å konkurrere uten å skulle stoppes av lokale lovmessige eller kulturelle begrensninger siden ingen økonomiske aktører lenger kan vernes mot konkurransen rundt dem. I et land som Norge er de særlige monopolistiske ordningene for tørrfisk, saltfisk og frossen fisk opphevet. Med noen begrensninger er retten til å eksportere fisk blitt fri for de fleste. Teknologiene som har åpnet for større fleksibilitet, har derfor tvunget fram omfattende liberalisering også av den økonomiske aktiviteten blant landenes egne bedrifter slik at de kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen.

Teknologiene og dereguleringen av markeder har videre stimulert til omfattende endringer i foretakenes organisering av sine produksjonsaktiviteter. De organisatoriske strukturene som de enkelte funksjonene 'bakes' inn i, påvirker lokaliseringen og oppdeling av hele verdikjeden¹. Sammenhengen mellom hver del av verdikjeden kan bli forandret og produksjonsenhetene lokalisert der forholdene er gunstigst for selskapet. De strukturelle endringene skaper en ny geografiske arbeidsdeling og får konsekvenser for de tilhørende sosiale relasjonene.

Restruktureringen kan vise seg gjennom den geografiske atskillelse som skjer mellom enheten for nyskaping og produksjonsenheten, mellom den administrative enheten og den styrte enheten. Beslutninger, nyskaping og kontroll blir atskilt fra produksjonen. Lokalisering som følger slike styringer, vil prøve å minimalisere kostnader, effektivisere teknologien og intensifisere produksjonen og organisasjonen. Foretak som er i stand til å restrukturere sin virksomhet, er i stand til å velge mellom alternative lokaliseringssteder og skifte mellom funksjonsformer etter behov. Slike strukturelle endringer kalles for omstilling eller restrukturering og er en eller flere av de intensjonelt igangsatte prosesser i foretak for å forandre teknologi, markedstilpasning, organisatoriske og institusjonelle strukturer (Lovering 1989, Hansen & Selstad 1999). Foretakene kan arbeide målrettet (intensjonelt) for å omstille seg fordi de vil sikre sin eksistens (Mariussen 1996) eller de først og fremst vil tilpasse seg det som skjer i bedriftens eksterne miljø (Nordbotn 1992).

Tilstedeværelsen av fremmed eide bedrifter i norske utkanter er ofte et resultat av disse strategiene for omstilling og fleksibilitet som kompetente og evnerike foretak i andre deler av landet har gått gjennom.

---

¹ Verdikjede: kjeden av økonomisk aktivitet fra råvarehøstingen til salget av det ferdige produktet (Lindkvist 1994). Ofte brukt synonymt med begrepet *produksjonskjede* om de stegvise aktivitetene (direkte arbeid) i framstillingsprosessene av produkter fra råvare til ferdig produkt, med salg av varene (Onsager 1995,157). Mellom hver stasjon i denne produksjonskjeden tillegges arbeidsemnet en tilleggsverdi som er resultatet av bearbeiding i den stasjonen varen beveger seg gjennom (Vatne 1990).

De strukturelle betingelsene for geografisk oppdeling av funksjonene i verdikjeden utgjør noe av handlingsgrunnlaget for økonomiske aktører. Foretak kan gjennomføre investeringer og opprette avdelinger i nye regioner av flere grunner (Dunning 1988). For mange foretak er **ressursmotivet** viktig. Foretaket starter med virksomhet for eksempel i utkantene for å få lettere tilgang på ressurser. Slike ressurser kan favne vidt, fra fisk til merkevarer eller kompetanse. For etableringer i Finnmark vil nok råvaretilgangen veie sterkt. Et annet viktig motiv for foretakene er **effektiviseringsmotivet**. Enkeltbedriftene i konsernet kan kanskje oppnå samdriftsfordeler og skalafordeler lettere hvis nye avdelinger opprettes andre steder slik at produksjonspotensialet for konsernet som helhet kan tas ut. Effektiviseringsgevinsten kan også hentes ut gjennom lavere arbeidskraftkostnader, bedre offentlige støtteordninger eller lavere transportkostnader. Et tredje motiv for etableringer av eksterne avdelinger av et konsern kan være **markedsmotivet**. Markeder kan være attraktive fordi varene kan selges til bedre priser her, eller viktige kunder finnes i slike markeder, eller konsernet gjennom en etablering i markedet kan omgå handelshindringer. Det fjerde motivet for etablering i andre regioner betegnes som **det strategiske motivet**. Konsernet ønsker kanskje å overvåke konkurrenter eller følge markedsutviklingen nøye. Noen ganger kan oppkjøp og lokalisering i dette markedet derfor være nødvendig. Når fremmedeide foretak etablerer avdelinger gjennom oppkjøp eller nyetableringer i Finnmark er det grunn til å tro at ressursmotivet og effektiviseringsmotivet ligger til grunn for disse handlingene. Lokalisering i Finnmark innebærer at man både oppnår direkte adgang til ressursene gjennom eierskap i fiskeflåten og større grad av kontroll med ressursene, blant annet gjennom tette relasjoner til aktørene i fangstleddet. Nærhet til ressursene bidrar dermed også til å redusere transportkostnadene slik at bedriftene kan oppnå en mer kostnadseffektiv drift. Men også det strategiske motivet kan ligge til grunn for lokalisering i Finnmark. Både regionalpolitiske prioriteringer og overvåking av russiske selgermarkeder for råfisk kan gjøre det strategisk gunstig å etablere seg i Finnmark. Det er også grunn til å anta at ressursmotivet (tilgangen til Nordkapp, midnattsol og 'ødemark') ligger bak investeringer i reiselivssektoren.

Samlet sett vil både de strukturelle prosessene og foretakenes tilpasninger gjøre fleksibilitet til den viktigste mekanismen foretakene disponerer over for å nå mer overordnede overlevelses- og inntjeningsmål. Fleksibilitet er derfor Alfa og Omega

for økonomiske foretak som møter omskiftelige markeder. Situasjonen er heller ikke annerledes for fiskefabrikkene i Finnmark. På den andre side vil fleksibiliteten til bedriften kunne bety mindre fleksibilitet for utkantsamfunnet som knytter sine interesser og aktiviteter til fremmede bedrifter de har liten kontroll med.

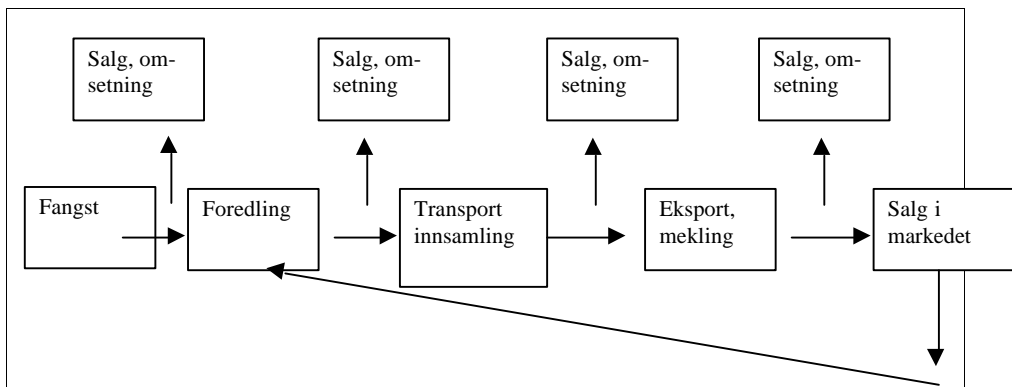
ORGANISERINGEN AV VERDIKJEDEN OG LOKAL RESPONS

Ikke bare fiskeindustrien i Nordkapp, men fiskeindustrien i Finnmark eies for en stor del av foretak sørfra og fra Troms fylke (Jakobsen & Fløysand 1998). I det norske fiskerisystemet er derfor en nasjonal arbeidsdeling etablert med produksjon i nord og eierfunksjoner i sør. Den geografiske arbeidsdelingen er altså koblet til oppdelingen av verdikjeden (jfr. note 1). Verdikjeden i fiskerisystemet består av fangstledd, produksjonsbedrifter, transportsektoren, innsamling og eksportleddene, til slutt salgsaktivitetene blant sluttkundene i markedene (figur 2). Gjennom oppdelingen i funksjoner og opprettelsen av selvstendige enheter til å iverksette hver funksjon, har eierselskapene blitt i stand til å plassere bedriftene geografisk der deres produksjonsoppgaver lettest lar seg utføre.

Av de funksjonelle leddene i verdikjeden er primærproduksjonen i fangst og foredling som regel lokalisert til fiskeridistriktene, ofte i utkanten. Administrasjon og salgslødd derimot ligger ved konsernets hovedkontor, ofte i sentrum. De geografiske og funksjonelle mønstrene som blir resultatet av disse måtene å organisere økonomiske aktiviteter på, resulterer i den geografiske arbeidsdelingen i fiskerisystemet slik situasjonen i Finnmark viser. Studier av konsernbedrifter viser at de lokaliserer produksjonsanleggene sine etter kriterier som er fordelaktige for konsernet og ikke nødvendigvis for regionen hvor bedriftene er lokalisert (Storper & Walker 1989).

Når produksjonsforholdene som finnes i den internasjonale fiskeindustrien øker konkurransepresset mot selskapene i den norske fiskeindustrien, forskyves vanskelighetene geografisk mot utkantene fordi presset ofte kommer mot de leddene av verdikjeden hvor produksjonen kan effektiviseres. Vanskelighetene skyldes konkurransen fra land med lavere kostnader på produksjonsfaktorene (Knox & Agnew 1998). Denne utviklingen har Finnmark møtt fra tiden omkring 1980 da Alaska-pollocken ble introdusert i europeisk fiskeindustrien som substitutt for torsken

i filetbløkken. Høye faktorkostnader (høy råstoffpris og høye lønninger) i forhold til konkurrentene har gjort fiskeindustrien i Finnmark mindre konkurransedyktig. Sysselsettingen i industrien er gått ned, filetprodusentene opplever at prisene er presset, verdiskapingen synker sammenlignet med fiskeindustrien i resten av landet (FIDA 1999). Økt verdiskaping i fiskeindustrien i Finnmark skulle derfor skje ved omlegging i produksjonen, nye produkter og nye organisasjonsformer. Hvordan industrien i Finnmark møter disse utfordringene må imidlertid også ses som en funksjon av den makt eierkonsernet utøver gjennom den geografiske arbeidsdelingen. Den internasjonale konkurransesituasjonen, og forpliktelser overfor opparbeidede markeder, kan medføre at konsernet velger å opprettholde produksjonstilpasninger som er gunstig for konsernet, men som reduserer industriens betydning i Finnmark. Forutsetningene i akkvisjonstrategiene om å sende vekstimpulser inn i utkantene var dermed i ferd med å bli borte.

Figur 2: Verdikjeden i fiskerisystemet

NOEN ANTAKELSER OM HVORDAN LOKALSAMFUNNET PÅVIRKES AV EKSTERNT EIERSKAP.

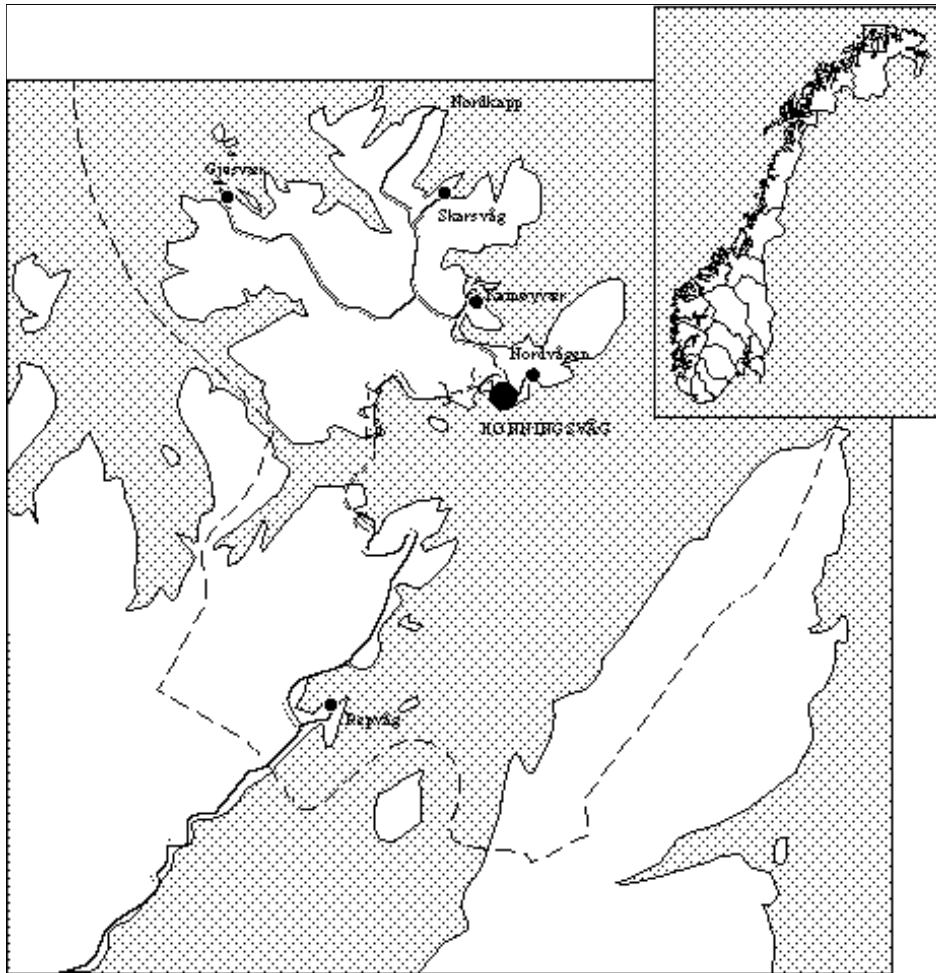
Diskusjonen til nå kan oppsummeres med å understreke at eksternt eierskap i teorien utøver sterk innflytelse i de regionene hvor de har produksjonsanlegg. Eierskapet influerer på produksjonsstrukturen og de virkningene denne strukturen har lokalt. Eksterne eiere kan styrke det lokale produksjonssystemet eller gjøre det mer eller mindre maktesløst. Innflytelsens effekt eller retning vil imidlertid bestemmes av de kontingente relasjonene mellom determinerende variable. De regionale

konsekvensene vil for eksempel avhenge av måten variablene *eksternt eierskap* er koblet til *lokal kultur* og til *lokale maktforhold*. De vil også være påvirket av måten aktørene fortolker handlinger i omgivelsene eller de romlige tankeskjemaene de disponerer over (van Bakel m.fl. 1999). I alle studentoppgavene i denne rapporten er *eksternt eierskap* direkte eller indirekte en gjennomgående faktor som knytter den lokale tilpasningen til eksterne eller såkalte globale prosesser. I analysen av hvordan fiskeindustrien tilpasser seg kobles *eksternt eierskap* med *ressursnedgang* og *lokal kultur* (Shanmugagaratnam & Tønnesen 1999, Aasebø & Roalsvik 1999, Bjørge 1999), i turisteksemplet (Lygre 1999) kobles *eksternt eierskap* med *masseturisme* og *lokale bedrifters arbeid for lokalt basert turisme*. Den lokale responsen er også farget av disse relasjonene (van Bakel m.fl. 1999). Hvilke føringer for intern og lokal utvikling legges dermed av eksternt eierskap? Hva er det med eksternt eierskap som får slik dyp innflytelse, som utgjør den strukturen i Nordkapp som så sterkt bestemmer den lokale responsen?

I denne rapporten gir studentoppgavene en empirisk, analytisk beskrivelse av den virkningen eksternt eierskap har på lokal utvikling. Studentarbeidene diskuterer hvordan lokale aktører i Nordkapp møter globale utfordringer innenfor en kontekst av eksternt eierskap og konsentrasjon om lokale ressurser. Gjennom disse eksemplene vil vi antyde hvordan lokale områder med mange eksterne eiere kan legge grunnlaget for egen vekst, eller om de viser seg lite egnet til å drive fram en positiv regional utvikling. Finnes med andre ord handlingsrom i Nordkapp for vekst på egne premisser?

PRESENTASJON AV NORDKAPP, FISKEINDUSTRIEN OG TURISMEN

Nordkapp kommune er Norges nordligste kommune og ligger på 71° nord (figur 3) ved Barentshavet. Kommunen har 3500 innbyggere, og har hatt en befolkningsnedgang på nesten 2000 mennesker de siste 35 årene. I de nærmeste havområdene utenfor Nordkapp og Finnmarkskysten fanges mellom 30 og 40 prosent av den fisken som landes i Norge, målt etter verdi (Lindkvist 1996).

Figur 3: Nordkapp kommune og steder på Magerøya med fiskeindustribedrifter

Alle fiskebedriftene i Nordkapp er helt eller delvis eid av konserner som har hovedkontoret i andre norske fylker. Tabell 1 viser eierforhold våren 1999, hvilken produksjonsinnretning bedriftene har og hvor mange mennesker de sysselsetter. Én av fiskeindustribedriftene i Nordkapp har eiere fra Sunnmøre, tre bedrifter har eiere fra Troms, mens den "lokale" bedriften eies med 50 prosent av interessenter fra Sunnmøre². Styringen av denne bedriften er imidlertid lokal.

² Etter at vår undersøkelse ble avsluttet i mai 1999, er en ny bedrift overført til kategorien "delvis lokalt eid".

Produksjonen i alle disse bedriftene er konsentrert om produksjon av saltfisk til markeder i Portugal, Brasil og Spania og fersk fisk til andre norske bedrifter og til Danmark.

Stort sett er bedriftene mellomstore som fiskeindustribedrifter med om lag 30-40 sysselsatte, knapt 150 mennesker arbeider i den lokale fiskeindustrien til sammen. I Nordkapp kommune leveres fisken av den lokale fiskeflåten og av norske og utenlandske trålere.

Tabell 1: Fiskeindustrien i Nordkapp våren 1999.

Bedrift	Antall Ansatte	Produkter	Eierforhold
Jangaard Export, Gjesvær	27	Saltfisk, ferskfisk	Eksternt eid
Skarsvågfish, Skarsvåg	8	Saltfisk, ferskfisk	Eksternt eid
Nordkappbruket, Kamøyvær	34	Saltfisk, ferskfisk	Eksternt eid
STOFI, Honningsvåg	39	Saltfisk, ferskfisk	Delvis lokalt eid, lokalt styrt
Nordvågen A/S	40	Saltfisk, ferskfisk, fersk filet, konsumlodde, frossenfisk hel	Eksternt eid
Sum	148	Mest saltfisk	Nesten bare eksternt eierskap

Kilde: van Bakel m.fl. 1999 og Aasebø & Roalsvik 1999

Nordkapp kommune er også en stor reiselivskommune med om lag 200 000 turister som besøker Nordkapp-fjellet hver sommer. I sentrum av Honningsvåg finnes 4 hoteller (derav 3 med eksterne eiere) med nesten 700 senger, i resten av kommunen 7 større eller mindre hoteller med 1000 senger. De største hotellene i kommunen eies av RICA-kjeden som har hovedkontor i Oslo. Dette konsernet eier også opplevelsessenteret på Nordkapp.

Eierforholdene i fiskeindustrien og turismen i Nordkapp er et resultat av de strukturelle endringene for næringslivsbedrifter og som følger av nye rammevilkår for disse aktørene, slik vi har gjort rede for. Konsekvensene lokalt kan være forandringer i lokale produksjonssystemer, nye driftsvilkår for lokale bedrifter og endringer i sosiale relasjoner mellom mennesker (Lovering 1989).

KONSEKVENSER FOR NORDKAPP AV RESTRUKTURERINGEN AV FISKE-INDUSTRIEN

Fremmede eieres overtakelse av fiskeindustrien i Nordkapp har funnet sted i løpet av de siste 30 årene, og særlig siden midten av 1980-årene. Konsekvensene har vært store. Tabell 2 viser utviklingen i sysselsetting i fiskeindustrien i Nordkapp fra 1980 til 1999, og andelen av sysselsatte i fiskeindustrien i forhold til den totale sysselsettingen i kommunen fra 1980 til 1997. Tabellen viser at den totale sysselsettingen i Nordkapp er gått markert tilbake fra 1980 til 1999. Det samme har skjedd med beskjeftigelsen i fiskeindustrien. Mens sysselsettingen i fiskeindustrien i 1980 i alt var på over fire hundre personer, var dette tallet redusert til knapt 150 tjuer år seinere, en reduksjon på nesten to tredjedeler. Sysselsettingen i konvensjonell fiskeindustri og fryserier (som inkluderte filetfabrikkene) var på 314 i 1980 og ble mer enn halvert fram til 1999.

Tabell 2: Sysselsetting i fiskeindustrien i Nordkapp 1980 og 1999, total sysselsetting 1980 og 1997.

År	Antall arbeidere i fiskeindustrien	Total sysselsetting i Nordkapp	Sysselsetting i fiskeindustrien i prosent av all sysselsetting i Nordkapp
1980	314 (konvensjonell produksjon + fryserier) Totalt fiskeindustri: 409*	2421 **	16,9%
1997	148 (tall fra 1999) ****	1432 ***	10,3%

Kilder: * FIDA 1999** Bjørnavold & al. 1987, *** SSB 1998, ****muntlig informasjon fra fiskeindustrien

Produksjonsstrukturen fra 1980 er forandret som tabell 3 indikerer. Mens Nordkapp tok mot i alt 133 tusen tonn fisk i 1980, hvorav 14 tusen tonn var torskefisk, var det totale kvantum fisk redusert til 25 tusen tonn i 1995, men nå som torskefisk, og økte så til om lag 40 tusen tonn torskefisk noen år seinere. Nedgangen i kvantum henger sammen med at produksjonen av loddemel og olje er nedlagt, det samme er rekeproduksjonen. Ilandføring av lodde som ga store utslag i kvantum stoppet derfor

helt opp i mange år. Økningen i mottaket av torskefisk henger sammen med forandringer i anvendelsen, fra filet til saltfiskproduksjon.

Tabell 3: Fisk levert i Nordkapp kommune

Fiskeslag	1980	1995	1997
Torskefisk	14045 tonn	25006 tonn	39018 tonn
Annen fisk og skalldyr	119019 tonn	428 tonn	0 tonn
Sum	133064 tonn	25434 tonn	39018 tonn

Kilde: Fiskeridatabasen 1999

En fullstendig og gjennomgripende strukturomveltning i fiskeindustrien i Nordkapp har med andre ord funnet. 'Opp av asken' er vokst fram en fiskeindustri som trenger mye torsk og lite folk. Oppdelingen av verdikjeden har fått store konsekvenser for de funksjonene som er plassert i Nordkapp, og for sysselsettingen.

KORT PRESENTASJON AV STUDENTENES ARBEIDER.

Fire av oppgavene som trykkes i denne rapporten behandler virkninger som en fremmed eid fiskeindustri har for det lokale nærings- og samfunnslivet. Fremmed eide bedrifter etablerte seg ut fra bedriftsøkonomiske hensyn, og strukturerte produksjonskjeden geografisk etter hvilken nytte konsernet hadde av de plasseringen på de enkelte stedene. I oppgaven til Shanmugaratnam & Tønnesen (1999) framgår at omstruktureringen i fiskeindustrien var gjort av bedriftsøkonomiske hensyn og ikke med sidesyn til befolkningsutviklingen. Fiskeindustribedriftene var tilpasset den lokale konteksten, de var vant med skiftende omgivelser. De var vant med vekslende tilgang på fisk og med store utskiftninger i arbeidsstokken. Sett fra bedriftens side var befolkningsnedgangen ikke et problem. Den posisjon den lokale bedriften har i konsernet påvirker aktivitetene i lokalsamfunnet slik at "... strukturen i den fiskerindustri-baserte produksjonskjeden var en medvirkende årsak til fraflytting..." Oppgaven til Aasebø & Roalsvik (1999) viser at fremmed eierskap gjorde det lettere å takle skiftende omgivelser. Kompetanse, kapital og markedstilgang i morselskapet gjorde det mulig å ri av vanskelige tider. Likevel var de lokale bedriftene i Nordkapp tilpassningsdyktige på samme måte som alle fiskeindustribedrifter er det (Dreyer 1999). Men alle viktige beslutninger måtte tas i konsernets hovedkontor.

Både næringsvirksomhet som er hentet inn utenfra (akkvisisjon) og en lokal utvikling basert på egne krefter (egenbaserte utviklingen) vil derfor dra nytte av en heving av teknologisk kompetanse, og kanskje også en institusjonalisering av lokale støtteapparater for fiskeribedriftene. Bjørge (1999) undersøkte hvordan fremmed eierskap påvirket den lokale kompetanseutviklingen i fiskeindustrien. Hun sier (s 17) at lokalt eide bedrifter har ansvar for flere funksjoner i verdikjeden enn eksternt eide bedrifter. Lokalt eide bedrifter må stadig fornye sine kunnskaper om salg og marked. Nordkapp kommune ønsket å opprette et kompetansesenter for fiskerinæringen for å styrke den kollektive kompetansen i det lokale produksjonssystemet, og skape støtte for lokalt eide bedrifter som ikke sjøl har utviklet alle funksjonene knyttet til produksjonsprosesser (kurs og opplæring) eller verdikjeden utenom fiskeindustribedriften (fangst og marked). I følge Bjørge (1999) så imidlertid eksternt eide bedrifter seg lite interessert i et lokalt kompetansesenter for fiskeindustrien og var lite interessert i etableringen av en næringshage.

De nederlandske studentene (van Bakel & al, 1999) tok utgangspunkt i måten arbeiderne i fiskeindustrien opplevde utviklingen i denne næringen. Industriarbeiderne kunne med egne øyne se hvordan industrien opplevde nedgang og ressursvariasjon, industrien var preget av usikkerhet. Denne opplevelsen av usikkerhet gjorde arbeiderne skeptiske til industrien som framtidig arbeidsplass. "Dette er en grunn for arbeiderne til å se seg om etter annet arbeid" (van Bakel & al.1999, s 50, vår oversettelse). For unge mennesker innsnevret den geografiske arbeidsdelingen i tillegg arbeidsmulighetene i hovedsak til produksjonsarbeid. Unge mennesker med utdanning ville dermed ikke få utløp for sine karriereønsker i den lokale fiskeindustrien. Hvis Nordkapp derfor skulle tiltrekke seg utdannet ungdom, måtte kommunen ha et mer variert næringsliv. I mange utkanter er kompetansenivået på mange felter tynt eller fraværende. Rekrutteringen av utdannet ungdom er derfor inne i en uheldig sirkel, den geografiske arbeidsdelingen plasserer stort sett produksjonen i fiskeindustrien hit, de mer avanserte funksjoner er andre steder. Dermed finner ikke utdannet ungdom arbeidsmuligheter lokalt og det lokale kompetansenivået blir for spinkelt på mange viktige områder.

Det fremmed eide næringslivet slår også igjennom som påvirker av selvstendige lokale næringsetableringer med lokale aktører. I Lygres oppgave om *Lokalbasert reiseliv i Nordkapp i lys av Rica-kjedens posisjon* (1999) diskuterer hun om Nordkappturismen legger grunnlag for lokalt baserte reiselivsbedrifter som vil satse på kystturisme. Lokale bedrifter har stor nytte av Rica-konsernet fra Oslo som eide tre store hoteller i kommunen og opplevelsessenteret på Nordkapp. Det eksterne konsernet markedsførte Nordkapp, og brukte også lokale innkvarteringsbedrifter ved overbooking. Men forbildeeffekten til Rica og tradisjonene med Nordkapp-turismen var ikke bare positive. De lokale aktørene drev i grunnen hotell på samme måten som RICA, reiselivskompetansen ble utviklet ut fra masseturismen og driftskonseptene ble preget av eksternt dominerte bedrifter og deres strategier i reiselivsnæringen. Dominansen til den store aktøren styrket ikke nettverket mellom de lokale aktørene. Alt i alt fører dominansen fra eksterne foretak til "... en passiv innstilling til nytenking blant lokalt eide turistbedrifter" (Lygre 1999, 21).

Lygre (1999) viser at reiselivsnæringen i Nordkapp har en særegen form for determinisme over seg der masseturisme og store konserner preger det meste av virksomheten i den lokale turismen. Den lokale responsen bringer i liten grad fram lokale særpreg som kan tilbys individuelt reisende til Nordkapp. *"For å oppnå en positiv utvikling, kreves deltakelse fra flere lokale initiativtakere. Det eksisterende næringslivet vil ha stor innflytelse på hvilken retning utviklingen tar. Eksternt eide bedrifter kan stå i veien for lokal egenutvikling, nettopp fordi alle strategier og avgjørelser blir tatt sentralt uten å ta hensyn til den lokale næringsdriften. De lokale bedriftene som allerede har begynt å tenke 'annerledes' kan kanskje endre innstillingen til de lokale bedriftseierne, slik at de nyttiggjør seg den lokale kulturen for sammen å lage et nytt turistprodukt"* (Lygre 1999, 21).

De lokale myndigheter i Nordkapp arbeider selvsagt aktivt for å få til nyetableringer. I oppgaven om framveksten av akvakulturnæringen i Nordkapp viser Schønningssen (1999) hvordan selvstendige lokale aktører likevel lykkes med å etablere ny næringsvirksomhet. Gjennom gunstige betingelser fra samfunnets side, effektive nettverk og foretaksomhet blant etablerne ble etableringen av Nordkapp Sjøfarm en lokal suksesshistorie. Schønningssen legger vekt på den rollen Kystnæringscenteret spilte som 'rugemaskin' for de unge etablerne. Her kom de inn i et faglig nettverk

lokalt som stimulerte til fortsatt innsats og som samtidig hjalp til å legge forholdene til rette. Så lenge initiativet var plassert hos lokale aktører, kunne det lokale nettverket mobiliseres. Men som all entreprenørvirksomhet viser, avhenger suksessen i nyetableringer av den foretaksomheten og ståpåvilje som etablererne selv viser.

KONSEKVENSER FOR LOKAL UTVIKLING AV EKSTERN STYRING OG LOKAL RESPONS.

Denne diskusjonen viser at noen viktige forutsetninger for lokal vekst basert på egne forutsetninger ved første øyekast ikke finnes i Nordkapp i den grad vekststrategiene for utvikling av utkanter forutsetter. For det første vil eksterne eiere restrukturere lokale produksjonsstrukturer til å passe inn i konsernets produksjonsplaner. Viktige funksjoner trekkes dermed ut av lokalsamfunnet og plasseres mer sentralt. Eksternt eide bedrifter handler sannsynligvis også mer 'egoistisk' enn lokalt eide bedrifter fordi de ikke deltar i lokale næringsnettverk i samme grad som lokale aktører. Både turisteksemplet og enkeltstudiene fra fiskeindustrien viste at lokal respons har vanskelig med å prege uselvstendige lokale produksjonssystemer siden lederne av lokalt eide bedrifter ikke velger annerledes enn de eksterne bedriftene. Fremmed eide bedrifter som får dominere, påvirker tydeligvis verdier og normer i lokale produksjonssystemer. Hvis lokale meningssystemer blir preget av måten fremmed eide bedrifter innretter produksjonen og lokale alternativer dermed ikke utvikles, kan den eksterne innflytelsen ikke uten videre sies å støtte opp under lokalt basert utvikling for å fremme næringsmangfold og moderne arbeidsplasser.

Men fremmed eide bedrifter kan også ha læringseffekter for lokale aktører. Både reiselivsoppgaven til Lygre (1999) og fiskerieksempelene viser at lokale aktører har tatt etter de eksterne eierne. Ved å fremme egne interesser, er de lettere blitt knyttet opp til de markedsøkonomiske betingelsene for produksjon og drift. De lærer å omstille produksjonen både til lokale forutsetninger og behovene i markedene for fiskevarer. Lokale aktører lærer å tenke 'business' i tillegg til 'lokalsamfunn' i sine produksjonsopplegg. Lokale aktører lærer å opptre mer fleksibelt både i produksjonen og i forhold til lokalsamfunn. Eksternt eierskap synes derfor å ha funksjonelt positive virkninger, mens virkningene for lokalsamfunnenes samarbeidsrelasjoner og evne til nyskaping basert på egne ressurser kanskje kan bli noe mindre positive.

Til tross for disse til dels negative betraktningene er mulighetene til stede for positive regionale virkninger for utkantene av fiskerinæringen. Etableringen i oppdrettsnæringen viser at mulighetene utnyttes når de byr seg. I fiskeriene kan noe av selvstendigheten fortsatt være til stede når eksterne eiere ikke klarer seg uten lokale medspillere. Lokale aktører utvikler evne til å skaffe til veie råstoff, dermed får lokale aktører fortrinn som kompenserer noe for bakdelene ved fremmede eiere. Mye av kvoteuttakene i fiskeriene er fortsatt reservert lokale fiskere. Bakgrunnen for lokal utvikling basert på egne premisser og lokalt eierskap i framtiden er følgelig til stede. Men den grunnleggende forutsetningen synes å være at en kommune som Nordkapp stimulerer til utvikling av selvstendige og lokale næringsmiljøer.

LITTERATUR

van Bakel, M., Hogenstijn, M., van der Hoogt, R. & de Laat, M. 1999: The future of the fish processing industry i Nordkapp kommune, Finnmark, Norway. Perception of the labour force as a factor that influences the future of the industry. *Mellomfagsoppgave i geografi*, Universitetet i Bergen.

Bjørge, M. 1999: Eierskap og kompetanse i fiskeindustrien i Nordkapp. Hvordan påvirker fremmedeie kompetanseutviklingen i fiskeindustrien. *Mellomfagsoppgave i geografi*, Universitetet i Bergen.

Bjørnavold, J & al. 1987: *Living conditons and social integration in fishing communities: a study of Leba, Poland and Honningsvåg, Norway*. Troms: University of Tromsø, Institute of social science

Dreyer, B.1998: *Kampen for tilværelsen – et studium av overlevelsesstrategier i fiskeindustrien*. Avhandling for Dr. Scient-graden. Tromsø: Norges Fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø

Dunning, J.H. (1988): The eclectic paradigm of international production. A restatement and some possible extensions. *Journal of international business studies*, vol.19 (1-31).

FIDA 1999: Fiskeridatabasen. Bergen: Institutt for geografi, Universitetet i bergen

Hansen, J.Chr. 1998: Befolkningsutviklingen i fiskerisamfunn i Finnmark. I Lindkvist, K.B. (red): Fiskerisamfunn og offentlig styring. *Arbeidsnotat 1/98*. Honningsvåg: Kystnæringscenteret.

Hansen, J. Chr. & Selstad, T. 1999: *Regional omstilling – strukturbestemt eller styrbar?* Oslo: Universitetsforlaget

- Isaksen, A. 1995: Tiltaksstrategier og teorier for regional næringsutvikling. I Amdam, R., Isaksen, A. og Mattland-Olsen, G. 1995: *Regionalpolitikk og bygdeutvikling. Drøfting av lokale tiltaksstrategier*. Oslo:Samlaget
- Jakobsen, S-E. & Fløysand, A. 1998: Endrede rammebetingelser for norsk fiskeindustri – en empirisk analyse av romlige variasjoner i tilpasningen. SNF-rapport 57/98. Bergen: SNF
- Johannisson, B. & Spilling, O.(red.) 1986: *Lokal næringsutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget
- Knox, P. & Agnew, J. 1998: *The Geography of the World Economy. An Introduction to Economic Geography*. London: Arnold.
- Lindkvist, K.B. 1986: Levekår og næringsutvikling i Finnmark. Hovedoppgave i samfunnsgeografi. Institutt for geografi, Universitetet i Bergen.
- Lindkvist, K.B. 1996: Norwegian fisheries and the basis of regional development. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, vol. 50 (3-4)/1996, pp 171-186.
- Lovering, J. 1989: The restructuring debate. I: Peet, N. & Thrift, N. 1989: *New models in geography*. London: Unwin Hyman
- Lygre, T. 1999: Lokalbasert reiseliv i Nordkapp i lys av Rica-kjedens posisjon. *Mellomfagsoppgave i geografi*, Universitetet i Bergen.
- Mariussen, Å. 1996: Et nytt perspektiv på omstilling i Mariussen, Å., Karlsen, A. & Andersen, O.J. 1996: *Omstilling – fra løsriving til ny forankring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Morgan, K. 1997: The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal. *Regional Studies*, Vol. 31: 491-503
- Næringsplanen for Nordkapp 1999: *Rullert strategisk næringsplan, Nordkapp kommune 1999-2002*. Nordkapp kommune.
- Onsager, K. 1995: Restrukturering og nyskaping i norsk landbruksbasert matproduksjon. Endret organisatorisk og territoriell struktur og dynamikk. *Nordisk Samhällsgeografisk Tidsskrift* nr. 20, 1995, 140-160.
- Porter, M.E. 1987: *Konkurransestrategi*. Oslo: Tano
- Shanmugaratnam, S. & Tønnesen, A. 1999: Fiskeindustrien og befolkningsutviklingen i Nordkapp kommune. Et nærmere studium av fiskeindustriens struktur og rekruttering av arbeidskraft. *Mellomfagsoppgave i geografi*, Universitetet i Bergen.
- Schønningsen, R. 1999: Framveksten av akvakulturnæringen i Nordkapp kommune. Næringsutvikling mot alle odds? *Mellomfagsoppgave i geografi*, Universitetet i Bergen.

Simon, D. 1990: The Question of Regions. From Simon, D. (ed.): *Third World Regional Development. A Reappraisal*. London: Paul Chapman Publishing, 3-23

Spilling, O.R. 1991: Kulturstrategier i lokal utvikling. *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Årgang 32.

Storper, M. & Walker, R., 1989: *The capitalist imperative: territory, technology, and industrial growth*. Oxford: Blackwell

St.meld. 33 (1992-93): By og land hand i hand. Om regional utvikling. Kommunal- og arbeidsdepartementet

Vatne, E., 1990: Hvorfor er nettverk mellom foretak viktig for den regionale utvikling. *NordREFO* 1990:2, 159-168.

Aasebø, F. & Roalsvik, A. 1999: Torsk på ramme alvor. Hvordan lederne av fiskeindustribedrifter i Nordkapp oppfatter ressurskrisen, og deres holdninger til omstilling. Mellomfagsoppgave i geografi, Universitetet i Bergen.